

УДК 37.015.3:796.011.3

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ТРЕНЕРІВ – ВИКЛАДАЧІВ У ВНЗ

Чопик Тетяна Вікторівна
Павлюк Оксана Сергіївна
Антонюк Олександр Васильович
м.Хмельницький

У статті подано результати аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми формування готовності майбутніх тренерів-викладачів у ВНЗ до професійної діяльності, розкрити основні поняття готовності до професійної діяльності, які розглядаються сучасною психолого-педагогічною наукою, виявлена сутність та специфіка готовності майбутніх тренерів-викладачів до професійної діяльності, визначено структуру готовності до професійної діяльності, виокремлено два основні підходи до визначення змісту поняття «готовність до діяльності» – функціональний та особистісний.

Ключові слова: професійна готовність, діяльність, тренер-викладач, професіоналізм.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розширення сфери професійної діяльності, кола компетенцій висуває нові якісні вимоги і до професійної підготовки майбутніх фахівців, тобто до їх професійного становлення у ВНЗ. Якщо ще кілька років тому розв'язання типового професійного завдання обмежувалося одним рішенням, то з урахуванням сучасних динамічних змін у суспільстві від фахівця вимагається застосування варіативного підходу до виконання професійних дій.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій показав, що науковцями проведено низку досліджень з проблеми підготовки майбутніх тренерів-викладачів до професійної діяльності. Однак аналіз психолого-педагогічної літератури з питань формування готовності дав змогу дійти висновку, що напрацьовані матеріали потребують подальшого осмислення й аналізу.

Мета дослідження. Розкрити основні поняття готовності до професійної діяльності, які розглядаються сучасною психолого-педагогічною наукою.

Виклад основного матеріалу дослідження. На практиці відбувається процес формування професіоналізму через систему набутих умінь, що ґрунтуються на теоретичній і практичній підготовці студентів. Цей процес може оптимізуватися за певних педагогічних умов. Акмеологічні підходи до формування професіоналізму [1; 2] дають змогу згрупувати професійні вміння майбутніх тренерів-викладачів у такий спосіб:

– гностичні – уміння аналізувати літературні джерела та наукові концепції; досліджувати об'єкт, процес і результат своєї праці; аналізувати соціальні ситуації та їхній вплив на розвиток особистості; вивчати індивідуальні особливості різних вікових категорій людей, мотиви їхньої поведінки;

– проектувальні – уміння формулювати мету і систему завдань для оптимального виконання професійної діяльності, прогнозувати програму індивідуального розвитку, моделювати зміст, форми і методи діяльності й можливі ситуації, моделі поведінки людини;

– конструктивні – уміння реалізувати визначені завдання, обирати продуктивні форми, методи і прийоми в роботі з різними групами і категоріями людей; визначати мету і планувати способи удосконалення професійної діяльності;

– комунікативні – вміння конструювати оптимальні стосунки, виявляти толерантність, доброзичливість, емоційну стійкість та оптимізм у будь-яких умовах;

– організаторські – вміння створювати умови для досягнення поставленої мети і виконання завдань; навчати учнів способів орієнтації у різних стресових (змагальних) ситуаціях та розв'язання поставлених завдань; приймати оптимальні самостійні рішення;

– оцінювальні – вміння визначати результативність власної діяльності, контролювати власні дії, психологічний стан, поведінку та професійні стосунки.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу з проблеми виявлення сутності та специфіки готовності до професійної діяльності, можна дійти висновку, що підходи психологів і педагогів мають певні розбіжності при вивченні феномену готовності.

Поняття «готовність» В.Крутецький тлумачить як налаштування особистості на певну поведінку, установку на активні й доцільні дії, пристосування особистості для успішних дій, що обумовлені мотивами й психічними особливостями особистості; придатність до діяльності, котра виявляється в активному позитивному ставленні до неї, схильності займатися нею та переходить на високому рівні розвитку в особливу захопленість [3].

У психолого-педагогічній літературі поняття «готовність» С.Рубінштейн визначає як наявність здібностей, здатність людини ставити мету, вибирати способи її досягнення [4].

Поняття «готовність до професійної діяльності» трактується в психолого-педагогічній літературі по-різному. Його кваліфікують як здатність до пізнання індивідуальних особливостей (образ «Я»), аналізу професій та прийняття рішення на основі порівняння цих двох видів знань, як здатність до усвідомленого набуття професійних знань [5].

Складання з взаємозалежних елементів дає змогу визначити структуру готовності до професійної діяльності: розуміння своїх потреб, цілей, розв'язання яких задовольняє потребу; осмислення й оцінювання умов, за яких здійсню-

ватиметься професійна діяльність; прогнози щодо інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових процесів; окреслення на основі досвіду найбільш імовірних способів розв'язання професійних завдань; оцінювання співвідношення можливостей; мобілізація сил відповідно до умов і завдань.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виділити два основні підходи до визначення змісту поняття «готовність до діяльності» – функціональний та особистісний.

Функціональний напрям розглядає готовність у зв'язку із психічними функціями, формування яких вважає необхідною умовою забезпечення результативності професійної діяльності. Він визначає готовність як особливий стан, що займає проміжне становище між психічними процесами і властивостями особистості, тобто як функціональний стан, «фон», на якому відбувається психічні процеси.

У межах цього напряму існує підхід до розгляду готовності у взаємозв'язку з установкою. Відповідно до другого психологічна готовність розглядається у зв'язку із особистісними передумовами до успішної діяльності.

Установка особистості, в розумінні С.Рубінштейна, – це зайнята нею позиція, що полягає у певному ставленні до визначених завдань і виявляється у вибірковій мобілізації та готовності до діяльності, спрямованій на їх здійснення [6, с.322].

Дослідник Д.Узнадзе вважає, що важливо усвідомити установку як готовність до діяльності. Її варто, поза сумнівом, розуміти не як частковий психологічний феномен у низці інших таких же часткових феноменів, а як стан самого цілісного суб'єкта. Це означає, що установка викликає психічну активність, котра виникає в результаті дії об'єктивних обставин і є таким станом, в якому відображено об'єктивні умови, що самі її викликають. Отже, установка – не суто суб'єктивний стан, а перенесення на суб'єкт об'єктивної ситуації [7, с.102].

В. Мясіщев, поділяючи точку зору Д.Узнадзе, розглядає залежність готовності людини до діяльності від рівня її активно-позитивного ставлення до неї. Для формування характеру необхідна мобілізація внутрішніх сил особистості на здійснення діяльності [8].

Незважаючи на відмінності в конкретному тлумаченні поняття «готовність», аналіз психологічної літератури переконує, що більшість авторів цього напряму дотримуються думки, що готовність – це особливий психічний стан.

Знаний психолог К.Платонов трактує готовність як інтегральну властивість особистості, початок формування якої лежить у підструктурі досвіду, тобто обумовлену насамперед знаннями, уміннями і навичками [9].

Деякі дослідники розглядають готовність як технічний стан, «налаштування» особистості на виконання професійної діяльності і як якість особистості. Так, М.Дьяченко і Л.Кандилович стверджують, що в процесі трудової діяльності виявляються як стійкі особистісні особливості людини (переконавання, погляди, риси характеру), так і ситуативні її психічні стани, пов'язані з професійним процесом (пильність, зібраність, задоволеність). На їх думку, стан готовності – це «налаштування», актуалізація і пристосування можливостей особистості для успішних дій в певний час, внутрішня зібраність особистості на виконання професійних завдань, установка на «активні й доцільні дії». Налаштування ж на професійну діяльність обумовлюється мотивами і психічними особливостями особистості, тому готовність трактується ними і як стан, і як інтегральна якість особистості [10].

Російський науковець В.Сластьонін характеризує поняття «професійна готовність», доходять висновку, що для визначення його суті необхідно знати реальну структуру педагогічної діяльності. Готовність до діяльності, на його думку, слід розглядати як цілісний стан особистості, це – особливий психічний стан. За структурою професійна готовність є складним синтезом тісно взаємозв'язаних компонентів. До їх числа ми, насамперед, відносимо мотиваційно-ціннісний (особистісний) і виконавський (процесуальний) компоненти. Всі якості особистості, «що визначають її готовність, інтегровані в її спрямованості як сукупність домінуючих мотивів професійної поведінки і діяльності» [11, с.19].

Дослідниця С. Манукова, розкриваючи розуміння готовності як новоутворення особистості студента, що характеризує суб'єктивне ставлення особистості до педагогічної діяльності, ідейну і практичну готовність до її здійснення, внутрішню підкріплену значущими етичними мотивами, доводить, що така готовність має певну структуру. Її складовими є світоглядний, когнітивний, мотиваційний, емоційно-вольовий і операційно-поведінковий компоненти [12].

У дослідженні [13] доведено, що рівень і спрямованість кореляції між показниками компонентів (операціонального, інформаційного, мотиваційного) професійної готовності свідчить про значущість методичної підготовки студентів на молодших курсах, незважаючи на те, що в цей період їх розвиток проходить безвідносно до професійної готовності як цілісності.

О.Леванова розглядає готовність студентів з різних точок зору: по-перше, як професійно значущу якість особистості, що є складним психічним утворенням, котре охоплює: позитивне ставлення до навчання; достатньо стійкі мотиви діяльності; адекватні вимоги професійної діяльності до якостей характеру, здібностей, темпераменту; необхідні знання, уміння, навички; стійкі професійно важливі особливості сприйняття, уваги, мислення, емоційно-вольових процесів тощо. По-друге, як психічний стан. Психічний стан готовності – це «налаштування», актуалізація і пристосування можливостей особистості для успішних дій в даний момент. На думку автора, стан готовності має такі компоненти: пізнавальний (розуміння виховних завдань, оцінка їх значущості, знання способів розв'язання і т.п.); емоційний (почуття відповідальності, упевненості в успіху, натхнення); мотиваційний (потреба успішно виконувати завдання, прагнення добитися успіху). Готовність і як якість, і як стан значною мірою обумовлюється стійкими мотивами і психічними особливостями конкретної особистості [14, с.108].

У педагогічній літературі широкого вжитку набуло поняття «професійна готовність», що нерідко ототожнюється з поняттям «професійна підготовка» і також має декілька значень. Найбільш поширеним є тлумачення: організувати щось; навчити тому, що потрібно; дати необхідні знання.

За Т.Щербан, готовність до виконання педагогічної діяльності – це готовність до розв'язання педагогічних завдань та готовність до навчального спілкування. Своєрідність особливості педагогічних завдань полягає в тому, що значна їх частина не може бути подана у формі алгоритмів, отже розв'язання їх є справою творчою, як і тренерсько-викладацька діяльність у цілому. Для правильного, планомірного розв'язання педагогічних завдань необхідні уміння моделювати спортивно-педагогічну ситуацію, здатність встановлювати головні й другорядні ознаки досліджуваних фактів навчання, аналізувати та синтезувати їх, визначати особливості, знаходити причинно-наслідкові зв'язки між ними і тими умовами, в яких вони перебувають, і на цій

основі виробляти педагогічно доцільну стратегію і тактику впливу на особистість. Механізми використання вчителем психолого-педагогічних знань в умовах його практичної діяльності, процес руху думки від появи ідеї (задуму) розв'язання педагогічної задачі до вироблення конкретних способів її реалізації, зумовлених цією навчальною ситуацією, має глибоко індивідуальний характер, що слід ураховувати в організації корекційної роботи з вчителями-початківцями [15].

Автори Н.Волянук [16], Н.Кузьміна [17] виокремили підструктури професійної готовності тренера-викладача: спеціальну (знання виступають засобом і результатом творчості), методичну (професійні уміння та навички), соціально-психологічну (обізнаність у сфері спілкування), диференціально-психологічну (індивідуальний підхід), психофізичну (сформованість професійно значущих особистісних якостей), фізичну (стан здоров'я та фізична підготовленість) і аутопсихологічну (самовдосконалення).

Фундаментальними структурними утвореннями професіоналізму є: специфічність знань предмета діяльності і сформована на цьому ґрунті методологія професійного мислення; достатній досвід діяльності; творчий характер включення набутого досвіду в процес пошуку оптимальних варіантів виконання завдання; наявність чіткого орієнтального образу стратегії і тактики у процесі діяльності.

Найбільш важливими сторонами професіоналізму осо-

бистості педагога, на думку Г.Хозяїнова, є професійна спрямованість особистості, здібності, особистісні та професійно важливі якості особистості; професійна компетентність [18, с.7].

Структура особистості містить такі елементи, як: здібності, мотивація, емоції, волевольові якості, характер, темперамент, соціальні установки, ролі та норми, моральні якості.

Серед якостей, майбутніх тренерів-викладачів, необхідних для успішного виконання професійної діяльності, можна назвати такі: відповідальність за виконання своєї справи, високу фізичну та психічну працездатність, охайність, доброзичливість, самостійність у прийнятті рішень, дисциплінованість, організованість, рішучість, критичний підхід до оцінювання своїх дій та дій інших, вміння швидко відновлюватися та знімати нервово-емоційне напруження тощо.

Висновки. Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури, здійснений з метою з'ясування стану дослідження проблеми готовності майбутніх тренерів-викладачів до професійної діяльності, дав можливість обґрунтувати поняття «готовність майбутніх тренерів-викладачів до професійної діяльності» та виокремити основні компоненти такої готовності. До перспектив подальшого дослідження варто віднести розробку та обґрунтування критеріїв, показників та рівнів готовності майбутніх тренерів-викладачів до професійної діяльності.

Література та джерела

1. Деркач А.А. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма / А.А.Деркач, Н.В.Кузьмина. – М.: РАУ, 1993. – 32 с.
2. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М., 1990. – 190 с.
3. Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников. – М.: Просвещение, 1976. – 303 с.
4. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика, 1976. – 416 с.
5. Чудновский В.Э. О временном аспекте гармонического развития личности // Психолого-педагогические проблемы становления личности и индивидуальности в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1980. – С.60-67
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2-х т. – М., 1989. – 486 с.
7. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. – Тбилиси, 1961. – 210 с.
8. Мясищев В.Н. Психология отношений. – М.: Издательство института практической психологии, Воронеж: НПО МО ДЕК, 1995. – 336 с.
9. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий. – М.: Высшая школа, 1981. – 175 с.
10. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [гол. ред. В.Г.Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
11. Сластенин В.А. Теория и практика высшего образования. – М., 1987. – 142 с.
12. Манукова С.А. Формирование идейно – нравственной готовности выпускников педагогического института к профессиональной деятельности: автореф. дис. канд. пед. наук. – Ростов-на Дону, 1988. – 15 с.
13. Чичикин В.Т. Теоретические основы формирования профессиональной готовности специалиста в системе физкультурно – педагогического образования: автореф. дис. док. пед. наук: 13.00.04. / РГАФК. – М., 1995. – 34 с.
14. Леванова Е.А. Готовься работать с подростками. – М., 1993. – 152 с.
15. Щербан Т.Д. Психология навчального спілкування: монографія / Т.Д.Щербан. – К.: Міленіум, 2004. – 346 с.
16. Волянук Н.Ю. Готовність до професійно-педагогічної діяльності тренера-викладача, як показник суб'єктності // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / [за ред. Максименка С.Д.]. – К.: 2004. – Т.IV, Випуск 1. – С. 90 – 96.
17. Кузьміна Н.В. Способности, одаренность и талант учителя. – Л.: Знание, 1985. – 32 с.
18. Хозяинов Г.И. Мастерство педагога в процессе образования и обучения / Г.И. Хозяинов. – М.: Физическая культура, 2006. – 224 с.

В статье представлены результаты анализа психолого-педагогической литературы по проблеме формирования готовности будущих тренеров-преподавателей в вузе к профессиональной деятельности, раскрыты основные понятия готовности к профессиональной деятельности, которые рассматриваются современной педагогической наукой, обоснована сущность и специфика готовности будущих тренеров-преподавателей к профессиональной деятельности, определена структура готовности к профессиональной деятельности, выделены два основных подхода к определению содержания понятия «готовность к деятельности» - функциональный и личностный.

Ключевые слова: профессиональная готовность, деятельность, тренер-преподаватель, профессионализм.

The analysis of psychological and pedagogical literature on the problem of the future coaches-instructors' professional activity readiness formation at higher educational establishments is presented in the article. Two main approaches to the definition of the concept "readiness to professional activity" are determined. They are distinguished as functional and personal. The structure of readiness to professional activity is determined. It includes: understanding of the personal needs, goals; comprehension and assessment of the conditions under which the professional activity will be carried out; forecasts of intellectual, emotional, motivational and volitional processes; outlining the most probable ways to solve professional problems based on experience;

evaluation of opportunities correlation; mobilization of activities in accordance with the conditions and objectives. Despite the differences in a particular interpretation of "readiness", analysis of the psychological literature shows that most of the authors consider the readiness to be a special mental state. The prospects for future research cover the development and justification of criteria, indicators and levels of future coaches-instructors' readiness to the professional activity.

Key words: professional readiness, activity, coach-instructor, professionalism.